LITERATURA POPULARĂ ÎN LUMINA TIPARULUI. BIBLIOFILIE ROMÂNEASCĂ ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII NAȚIONALE A ROMÂNIEI

Andreea Răsboiu[*]

Studiul de faţă reprezintă o cercetare documentară, menită să aducă în lumină comorile literare şi bibliofile, aflate la temelia beletristicii româneşti şi existente astăzi în patrimoniul Bibliotecii Naţionale a României, a căror semnificaţie întru devenirea limbii şi culturii noastre, în forma lor cea mai aleasă, capătă noi şi noi valenţe.

Bibliotecii Naţionale a României, posesoare a unora dintre cele mai însemnate valori documentare din tezaurul naţional, îi revine, astfel, datoria morală de a asigura dăinuirea acestora şi transmiterea specificului cultural românesc peste veacuri.

Între colecţiile sale patrimoniale se remarcă aceea de bibliofilie românească, alcătuită din cărţi vechi şi rare, mărturii ale evoluţiei culturii scrise în ţara noastră. Fondul oglindeşte, în egală măsură, atât momentele de referinţă ale istoriei tiparului acestui spaţiu, cât şi culmile artei grafice autohtone. Un loc aparte îl ocupă *Liturghierul slavonesc* din 1508, cea dintâi realizare a ieromonahului Macarie, ce deschide perioada de peste trei sute de ani, desemnată de cercetători drept etapa veche a creaţiei tipografice româneşti, precum şi *Apostolul* logofătului Dimitrie Liubavici şi al călugărului Moisi, apărut la Târgovişte, în anul 1547, unicul exemplar cunoscut din ţară. De mare valoare documentară şi artistică sunt tipăriturile diaconului Coresi, incluse în colecţie, precum *Triod slavonesc* (Braşov, 1578), *Sbornic slavon* (Saş-Sebeş, 1580), *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învăţătură* (Braşov, 1581), cât şi cele legate de numele personalităţilor imense ale mitropoliţilor Varlaam, Simion Ştefan, Dosoftei şi Antim Ivireanul, ca de pildă C*azania* (Iaşi, 1643), *Noul Testament de la Bălgrad* (Alba-Iulia, 1648), *Psaltirea în versuri* (Uniev, 1673), *Carte sau lumină* (Snagov, 1699), *Liturghier grecesc şi arăbesc* (Snagov, 1701), *Anthologhion adecă floarea cuvintelor* (Râmnic, 1705), pentru a aminti doar câteva dintre aceste lucrări de excepţie. Însemnătatea fondului este desăvârşită prin operele capitale, *Biblia lui Şerban* (Bucureşti, 1688) şi *Biblia lui Samuil Micu* (Blaj, 1793), primele noastre traduceri integrale ale Sfintelor Scripturi, care constituie adevărate monumente ale limbii şi spiritualităţii româneşti.

Toate aceste repere demonstrează pronunţatul caracter religios, cunoscut de activitatea editorială locală, sub înrâurirea bizantino-slavă. Deşi tiparul a evoluat, în general, într-un ritm mai lent, având o „producţie modestă, de atelier, rod al unei tehnologii bazate mai mult pe activitatea manuală, anevoioasă, şi mai ales, aflată,

[*] Biblioteca Naţională a României.

RITL, nr. 1–4, p. 259–271, Bucureşti, 2013

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

în mare parte, direct sub monopolul bisericii care consacra tradiția" (Râpă-Buicliu 2000: *187*), prin prezența în lăcașurile de cult şi gradul mare de circulație, atins în întreaga arie geografică românească, fapt atestat şi de frecventele însemnări manuscrise regăsite în aceste tomuri, operele zămislite au contribuit fundamental la dezvoltarea societății, alimentând ideea de libertate, de unitate națională şi de limbă în conştiința românilor. În plus, pe teritoriul transilvănean, cartea românească a reprezentat un mijloc de expresie şi acțiune în afirmarea ortodoxiei, greu încercate în acele timpuri.

Progresele înregistrate în plan socio-cultural, amploarea cunoscută de învățământul românesc, emanciparea națională, mijlocită mai ales de reprezentanții Şcolii Ardelene, au determinat diversificarea priorităților de lectură şi, implicit, sporirea producției de carte în limba română. Totodată, începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea, imprimerii, precum cea de la Sibiu, a lui Petru Bart – membru al unei adevărate dinastii de tipografi, cu aplecare către interesele cititorilor români – reuşesc să învingă monopolul ecleziastic, publicând scrieri originale – istorice, filologice, didactice – ori cărți populare, cunoscute peste tot în lume, care au circulat până atunci, şi la noi, în diferite variante, în paginile codicelor medievale.

Acestea din urmă alcătuiesc literatura profană sau, după cum o denumea cel mai dedicat cercetător al ei, profesorul şi bibliotecarul secției de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, Nicolae Cartojan, literatura poporană, cea care, potrivit acestuia „a deschis sufletului românesc de pe vremuri o largă perspectivă spre tărâmul miraculosului magic şi creştin, spre lumina feerică a Orientului: legende pioase, pline de grație naivă despre familia sfântă şi viața Mântuitorului în cadrul patriarhal al vieții de sat; descrieri pline de culoare despre palatul reginei Candachia, cu pereții de pietre nestemate, cu mese de diamant, cu scaune de aur, cu pahare de smarald şi de safir; lampa fermecată a lui Aladin, din O mie şi una de nopți, cu lumea de califi şi viziri, de haremuri şi cadâne, cu Bagdadul plin de grădini în floare şi de fântâni cu apă răcoroasă" (Cartojan 1974, I: *1–2*).

Texte populare, fie din registrul creştin – legende apocrife, hagiografice, liturgice – fie din sfera mai lumească, a legendelor istorice şi a romanelor, au pătruns în beletristica noastră, ca traduceri şi adaptări succesive, de cele mai multe ori ale unor versiuni intermediare în limbi slave, şi, foarte rar, direct după originalul bizantin, italian sau german. Aceste scrieri s-au contopit cu mentalitatea culturală, folclorul şi spiritul autohton, căpătând accente de originalitate, recognoscibile în realitățile vieții românești din acel timp şi spațiu.

Cărțile populare, în ediții prime sau ulterioare, nu lipsesc din fondul de bibliofilie al Bibliotecii Naționale a României. Pot fi consultate aici lucrări precum *Alexandria, Esopia, Viața lui Bertoldo, Halima*, *Floarea darurilor, Alfavita sufletească, Oglinda omului celui din lăuntru,* ieşite de sub teascurile centrelor tipografice locale din secolele XVIII–XIX.

Cel mai bine reprezentată în colecțiile bibliotecii este, aşa cum era de aşteptat, *Alexandria*, opera care a cunoscut cele mai multe reeditări, bucurându-se de aprecierea generațiilor succesive de cititori. Romanul de aventuri, construit în jurul expedițiilor lui Alexandru Macedon în Orient, care contopeşte tradiția istorică

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

şi miturile populare, a reprezentat lectura predilectă, la o vârstă fragedă, inclusiv a scriitorului Ion Heliade-Rădulescu, după cum însuşi mărturiseşte acesta în lucrarea *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie*: „Învățam greceşte, cum se învăța pe atunci, Octoih şi Psaltire: nu înțelegeam nimic. Într-o duminică am văzut la poarta bisericii Crețulescului lume multă adunată; am stat şi eu să văz ce este: Un fecior sau vizitiu citea în gura mare Alexandria, şi câți treceau pe drum se oprea şi asculta. Când m-am oprit eu, citirea venise din preună cu Alexandru până la Ivantie împărat, unde zice: «mira tebe brate şcl» Nu mă putui deslipi de acolo ascultând descrierea acelui loc plin de răcoare, de verdeață, şi adepat de fântâni cu apă vie. A trebuit să tacă acel omu minunat pentru mine (vizitiul zic) ca să fug şi eu d-acolo. Am venit acasă şi am cerut foarte rebel, plângând să-mi dea doi lei să cumpăr o carte. […] A trebuit să mi se dea banii, şi alergaiu îndată şi-mi cumpăraiu cartea prețuită, şi plină de minuni. [...] începuiu a citi; şi în patru zile isprăviu Alexandria din scoarță până-n scoarță. [...] Plecam dimineața să merg la şcoală, dar mă întorceam pe altă uliță, intram prin grădină şi pe după case, pândind să nu mă vază nimeni, mă urcam în podu; mă băgam subt un coş şi acolo citeam vitejiile lui Alexandru cel Mare cum s-a bătut cu racii, cu furnicele şi cu Por împăratul" (Heliade-Rădulescu 1864: *117–118*). De asemenea, versurile din *Satiră duhului meu* de Grigore Alexandrescu sunt edificatoare „Nu mai eşti tu acela care-n copilărie/ Ştiai pe dinafară vestit – Alexăndrie,/ Şi viața ciudată a unui crai cuminte/ Care lăsa pe dracu fără încălțăminte?" (Alexandrescu 1997: *6*).

Biblioteca Națională a României, Cabinetul de Manuscrise

Această colecție de scrieri şi legende, culese în Egipt, în plină perioadă elenistică, de un autor anonim (Cartojan 1974, I: *270*), şi contopite în romanul care a traversat veacurile, până să ajungă să producă o asemenea încântare publicului nostru, a cunoscut un parcurs impresionant. De la arhetipul bizantin s-a trecut la versiuni latine, precum „*Historia Alexandri Magni regis macedoniae de proeliis*" din secolul al X-lea, şi, în final, la varianta de redacție sârbă, care, în concepția lui Nicolae Cartojan[1], reprezintă izvorul tuturor copiilor româneşti, de altfel rodul unei traduceri unice, reluate de fiecare dată.

[1] În teza sa de doctorat din 1920, intitulată *Alexandria în literatura românească: noui contribuții* şi publicată doi ani mai târziu, la Editura Cartea Românească, Cartojan demonstrează

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

Între manuscrisele româneşti ale Alexandriei, se cuvine a aminti şi o variantă, mai puțin cunoscută publicului larg, aflată în paginile unui miscelaneu, intrat în colecțiile Bibliotecii Naționale a României, în anul 1981, cu numărul de inventar 17 867, care mai conține şi următoarele nouă texte: [*Versuri asupra lumii*]; *Cazanie pentru vecinica şi fără sfârşit muncă şi pentru înfricoşata şi dreapta judecată; Când s-au rugat prea curata fecioară, stăpâna noastră, de Dumnezeu născătoare, în muntele Eleonului, ca să vază muncile iadului; Cazanie de învățătură pentru dragoste a sfintei besearici; Cazaniia la coconi mici; Cazaniia la morți scoasă; Cazanie de învățătură şi de dojană; Istoriia Țării-Rumâneşti şi a Bucureştilor săracii; Trepesniic adică de semnile oamenilor cum arată în jos, anume*.

Datată 1776, această copie a *Alexandriei* este scrisă de „Vasilie Dimitriovici zugraf ot Sibiceu de jos prin osteneala şi toată cheltuiala lui", după cum indică însemnarea de pe fila 80. Textul, redactat cu cerneală neagră şi chinovar, este ornamentat cu letrine, frontispicii, viniete cu împletituri, motive vegetale, dar şi balauri cu două capete, precum şi prin trei miniaturi, în verde, roşu şi negru, care înfățişează personaje ale cărții sau sunt de inspirație biblică. Astfel, pe verso-ul filei 30, apare Por Împărat, adversarul lui Alexandru Macedon, care „împărățiia la răsărit în India"[2], călare pe un cal brun şi înzestrat cu nenumărate arme, atât veşmântul său, cât şi al murgului, fiind redate în detaliu. Ilustrația poartă legenda „Marele Împărat Por şi tocmai cu Dumnezeu din cer". Al doilea desen, realizat la fila 35, mai puțin colorat, prezintă, în planul superior, cel mai probabil, pe însuşi eroul romanului, călare pe al său Ducipal – varianta sârbească a numelui Bucephalus, folosită şi în manuscrisul de față – iar în planul inferior, oastea acestuia. Ultima miniatură, de pe verso-ul filei 41, denotă atitudinea profund religioasă a copistului-zugrav, care introduce tema biblică a vrăjmăşiei dintre şarpe şi femeie, textul însoțitor al ilustrației „Şărpilor să păziți călcăile muierii şi ea să vă păzească capetile, Dumnezeu au zis", făcând referire clară la cunoscutul verset din cartea Facerii.

Curioasă rămâne precizarea de pe fila 80, privind traducerea cărții din limba greacă. În 1926, când, pentru prima dată, manuscrisul era descris în „Revista istorică" de către posesorul său de atunci (Giurescu 1926: *311–313*), acesta intra şi în atenția lui Nicolae Cartojan, determinându-l să sublinieze originea sârbească a tuturor copiilor româneşti, varianta de față neconstituind o excepție: „deşi copistul pretinde că este traducător şi că l-a tradus el din greceşte, totuşi înfățişarea sârbească a numelor proprii şi formulele de salutare slavă îl dezmint" (Cartojan 1974, I: *275*). Într-adevăr, textul oferă mai multe astfel de exemple, ca de pildă Izbraneae, Olimbiada, Râmul ori formula religioasă, aflată la fila 66, „*B[o]gu* našemu slava i diržava, vo vekii, amiin", adică „Dumnezeului nostru slava şi puterea, în veci, amin", în traducerea realizată de cercetătoarea Florentina Zgraon, care a studiat manuscrisul, publicând un amplu articol în revista „Studii şi cercetări lingvistice" (Zgraon 2000: *510*).

aceste teorii, pe baza fonetismului slav al numelor proprii, a sintagmelor specifice sârbeşti şi a păstrării pasajelor cu expresii şi rugăciuni în slavonă în cadrul textul copiilor târzii supuse cercetării sale, într-o perioadă în care aceasta nu mai constituia limba noastră de cult.

[2] *Istoria împăraților a Alexandrului celui mare din Makedonie, şi a lui Darie din Persida*, 1794: 1.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

În ceea ce priveşte publicarea operei, Antonio-Maria Del Chiaro consemna în 1718, printre lucrările tipărite până la acea dată, în Ţara Românească, şi *Alexandrie sau Istoria lui Alexandru Macedon, în valahă, istorie ce este cu adevărat interesantă, prin, multele legende puse laolaltă* (Del Chiaro 1914: *52*). *Dicţionarul literaturii române de la origini şi până la 1900* (1979: *30*) indică chiar anul 1713 ca dată certă a primei apariţii, mai mult, atribuind-o lui Antim Ivireanul, idee bazată probabil pe scrierea aceluiaşi Del Chiaro. În cartea florentinului, imediat după pasajul dedicat Alexandriei, urmează câteva detalii privind o ediţie din *Pildele filosofeşti*, tipărite într-adevăr de Mitropolitul Antim, în 1713, la Târgovişte, de unde ipoteza autorilor dicţionarului devine evidentă. Mai rezervaţi, Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, autorii *Bibliografiei româneşti vechi*, subliniază faptul că Del Chiaro nu arată nici anul, nici locul tipăririi acestei ediţii pierdute (Bianu, Hodoş 1903, I: *486*).

ИСТОРІА
А АЛЕ҃ЗАНДРЪЛЪЙ
челъй маре дин Македонїа,
шй алъй Дарїе дин Пер-
сида Ампрацилор.
К҃ъ фавоаре челор май марй.
Сах тыпарйт ѣ Тыпографїа лъй Петръ
Бартъ дин Сйбїй ла анъл Домнълъй
1 7 9 4.

Biblioteca Naţională a României, Cabinetul de Bibliofilie

În pofida acestui aspect, cea mai veche ediţie păstrată, în limba română, cu caractere chirilice, prezentă şi în colecţiile Bibliotecii Naţionale a României, rămâne cea apărută în 1794, la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart, în atmosfera de efervescenţă culturală creată de reprezentanţii Şcolii Ardelene. Purtând titlul *Istoria a Alexandrului celui mare din Makedonie, şi a lui Darie din Persida Împăraţilor*, lucrarea debutează cu un cuvânt-înainte *Către cititoriul*, de 7 file, semnat „de bine voitoriu Dimitrie Iercovici al Crăieştii din mare prinţipat al Ardealului gubernii translator”[3], filolog considerat a fi Paul Iorgovici (Predescu 1940: *441*), autorul cărţii *Observaţii de limba românească* din 1799, evocate de Heliade-Rădulescu în cunoscuta sa gramatică: „Vrednice de toată laud’a sânt sfaturile pentru cum să se-îndrepteze limb’a Rumânească ale D... Iorcovici typărite la Bud’a în veacul trecut” (Heliade-Rădulescu 1828: *XXXII*). Prefaţa menţionată reprezintă o pledoarie pentru lectură, adresată românilor, totodată elogiind strădania întru propăşirea neamului, cu care Dimitrie Eustatievici şi Gheorghe Şincai „să nevoiesc despre deşteptarea şi buna creşterea copiilor celor rumâneşti […] multe cărţi rumâneşti, cu vătămarea sănătăţii, şi cu scurtarea vieţii sale, pentru

[3] *Ibidem: verso f. [8]*.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

treaba copiilor celor rumâneşti au făcut, şi în tipariu lumii leau dat”[4]. De asemenea, se precizează că „Molnar Doftorul, preste toată osteneala proforii sale încă au făcut o gramatică rumânească foarte frumoasă”[5]. Urmează textul propriu-zis, împărțit în patruzeci şi două de capitole, după cum este indicat şi la sfârşitul cărții, în sumarul denumit *Scară de cele ce să află întru acestă Alexandrie*, succesiunea fiind următoarea: *Pentru Nethinav filosoful vrăjitoriul, şi cetitoriul de steale; Când au găsit egipteanii stema, şi cartea lui Nehtinav; Pentru naşterea lui Alexandru; Pentru visul lui Filip de Alexandru; Când au dat Filip pre Alexandru lui Aristotel să-l înveațe; Când au împins Alexandru pre Nehtinav din foişor; Când sau născut calul lui Alexandru Ducipal; Când au apucat Alexandru pre Ducipal de cori; Când au întrebat Filip pre boiarii săi pentru Alexandru; Pentru ostrovul Dalfionului; Când au gonit Filip pre Olimpiada muma lui Alexandru; Când au bătut Anarhos pre Filip, şi au luat pre Olimpiada; Când au adunat Alexandru pre toți craii, şi domnii; Când au dat toți domnii răspunsul după întrăbarea lui Alexandru; Pentru Darie împărat; Pentru războiul lui Alexandru; Pentru feciorul lui Arhidon; Când au mers la Persida spre Darie împărat; Când au mers Alexandru la Ierusalim; Când au scris Darie carte la Alexandru; Când văzu Alexandru pre Ieremie proroc în vis; Când au mers Alexandru sol la Darie; Când au cetit cartea Darie dela Alexandru; Când au vrut Darie să prinză pre Alexandru; Când au înşălat Alexandru pre Darie, şi Darie au trimis carte la Por împărat; Când au trimis Por împărat ajutoriu lui Darie; Când au adus pre Darie cu puțin suflet la Persida; Când au îngropat pre Darie împărat; Când au scris Alexandru carte la mumăsa Olimpiada la Macedonia; Când au început Alexandru al doilea răsboiu; Când au ajuns Alexandru la o țară cu oameni cu şapte picioire, şi cu şapte mâini; Când au ajuns la un munte mare, şi văzu un om legat de munte; Când căzu Alexandru pre hotariul lui Por împărat; Când mearsă Alexandru la împărăția muerească; Când au mers Alexandru la Cleofila împărăteasa; Când sau întors la Persida la Rucsanda împărăteasa; Când văzu Alexandru pre un turc cerninduşi barba; Când văzu Alexandru împărat, pre un om anume Alexandru, care fugia dela războiu; Când au venit o muiare la Alexandru , şi iau părit bărbatul; Când au cerut Dardauş dela Alexandru pentru toți domnii, săi lase săşi bagă moşiile; Când au întrebat Alexandru pre Filip, poatei da dela el zile; Cum au murit Alexandru*[6].

Particularitățile acestei ediții constau în textul, adăugat separat de roman, *Arătări de vreo câteva doftorii, şi meşteşuguri*, care descrie leacuri pentru diverse afecțiuni ale omului sau vitelor, precum şi sfaturi pentru obținerea cernelurilor. La

[4] *Ibidem: recto f. [6]*.

[5] *Ibidem: recto f. [6]*. Este vorba despre lucrarea *Ducerea de mână către cinsta şi direptate adecă la copii rumuneştii neuniți cei ce în şcoale ceale mici să învață spre cetanie rănduită Carte*, amintită de asemenea printre cele zece gramatici româneşti, cunoscute de Heliade-Rădulescu la 1828, cu mențiunea: „A. D. Ioan’ Molnar’ Doctorul’ de ochi, typărită Rumâneşte cu Nemțeşte la Vien’a la anul 1788. Aceasta Grămmatică până acum s’adat’ de trei ori la typar*”* (Heliade-Rădulescu 1828: *XXX–XXXI*).

[6] *Ibidem*: *[281–284]*.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

final, se regăsesc versurile explicative ale celor care au îngrijit tipărirea, zețarii şi diortositorii, „Mihail Dir, din vestita cetate a Sibiului, şi Radu Rogojanul, din Sfânta episcopie a Râmnicului”[7].

Fondul bibliotecii include şi ediții ulterioare ale Alexandriei, care au văzut lumina tiparului în spațiul românesc, începând cu cea de-a doua, tipărită în 1796, de Mihail Strilbițchi, „în târgul Movilăului, între hotariul Rosiei şi între al Moldoviei”, având ca anexă *Semne arătate înaintea morții*, până la cele ulterioare, de secol XIX şi XX. Între acestea, se remarcă *Istoria lui Alexandru Acum a doao oară tipărită*, din 1824, precum şi ediția din 1852, ambele fără locul publicării precizat şi care au fost tipărite împreună cu o altă lucrare, intitulată *Vrednica de însemnare întâmplare a patru corăbieri ruseşti carii au fost stâmtorați de iarnă în Ostrovul Spițberg la anul 1743, şi până la scăparea lor au lăcuit acolo între sălbatece şasă ani şi trei luni*. Aceasta din urmă reprezintă o prelucrare românească, cu caractere chirilice, a operei lui Pierre Ludovic Le Roy, publicate în limba germană, în anul 1760, dar răspândite sub formă de carte populară, anonimă. Pe parcursul celor 12 file, este relatată povestea naufragiului în ținuturile arctice a unui echipaj de muscali, condus de Alexie Himkof, eforturile acestora de supraviețuire în lupta cu stihiile şi bestiile naturii, dar şi cu neîndurătoarea boală, necunoscută încă la acea vreme, scorbutul. Opera a suscitat interes în rândurile cititorilor români, prin fascinația asupra a ceea ce reprezenta o Terra incognita şi, de ce nu, prin finalul fericit al reîntoarcerii protagonistului în mijlocul familiei sale. Textul se încheie prin câteva versuri, cu rimă încrucişată, care elogiază izbânda omului curajos, chibzuit şi cu credință in Dumnezeu, inexistente în original (*Cărțile populare în literatura românească* 1963, II: *222*), aşadar contribuție ulterioară a traducătorului.

Publicul a fost fermecat dintotdeauna de cărțile de tipul celor prezentate mai sus, delectându-se cu lectura savuroasă a faptelor eroice şi întâmplărilor fantastice ale personajelor îndrăgite, însă s-a simțit foarte atras şi de categoria scrierilor burleşti, cu un profund caracter satiric, ce stârnesc hilarul, dar şi disprețul față de cei care încalcă regulile buneicuviințe şi ale omeniei.

O astfel de lucrare, cu circulație semnificativă în spațiul românesc, este *Esopia*, după cum se intitulează generic culegerea de fabule, atribuite în cea mai mare parte părintelui genului, scriitorul antic Aesopus. Ea începe cu o descriere a vieții legendare a acestuia, de pe când era robul filosofului Xantus, de la care, datorită istețimii sale ieşite din comun, îşi dobândeşte ulterior libertatea, devenind apoi sfetnic al împăratului Lichir din Babilonia în disputa cu faraonul Nectenav, şi până la uciderea lui mişeleasc de către locuitorii oraşului Delfi, ofensați de aprecierea negativă pe care le-o face înțeleptul prin pilda lemnului uscat, cel care, văzut de departe, plutind pe apă, înşeală adeseori privirea.

Opera se regăseşte în fondurile bibliofile ale Bibliotecii Naționale a României prin edițiile *Viața şi pildele lui Esop*, Buda, 1812; Sibiu, 1816, tipărită de Ioan Bart; Sibiu, 1831 şi 1856, ambele proveniind din oficina lui George de

[7] *Ibidem*: *[286]*.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

Clozius, dar şi prin alte ediţii sibiene din 1862, respectiv 1890, precum şi cea din Bucureşti, din 1878. Numărul fabulelor incluse, printre care *Privighetoarea şi cocoşul, Vulpea şi Leul, Pescarii, Cel ce făgăduiaşte ce nu pote da, Bătrânul şi Moartea*, se ridică la o sută cinci, fiecare având evidenţiat tâlcul său, în pasajele denumite *Învăţătură*, ce se dovedesc a fi izvoare de înţelepciune populară.

Totodată, în anul 1857, ieşea de sub teascurile Tipografiei Sf. Episcopii a Buzăului, *Viaţa şi 183 de fabule ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoriceşti asupra scrierilor aligorice, şi urmate şi de alte câteva fabule dintr'alţi autori elini,* la îndemnul episcopului Filotei şi având ca motto „Deschide-voiu în pilde ruga mea", un stih din psalmul davidian 77. Lucrarea reprezintă o adaptare din limba greacă, după cum aflăm din prefaţa alcătuită de traducătorul şi prelucrătorul său, care semnează N.I.D., afirmând astfel „tot ce îmi rămâne de a zice încă este de a recomanda Vieaţa şi fabulele marelui Fabulist – ce a învăţat prin pilde lecţii de morală, de politică şi chiar de religie – acelor cititori, care nu pot gusta pe Autorul în limba lui, sau în traduceri mai perfecte dintr'alte limbi. Priminduo dar cu bună voinţă, şi, culegând dintr'însa tot ce este mai bun, şi lăsând, după urmarea albinei celii înţelepte, tot ce este al rătăcirii omeneşti şi al imperfecţiunii timpului: nu uitaţi că aceste fabule ce au adus libertatea politicească Autorului lor, pot să aducă libertatea morală a sufletului cetitorului bine voitor asuprit de patimi bântuitoare"[8].

Viaţa lui Bertoldo şi a lui Bertoldino feciorul lui. O istorie foarte desfătătoare, apărută a doua oară în limba română, cu caractere chirilice, în 1835, la Sibiu, în tipografia lui George de Clozius, constituie o altă carte populară din colecţiile speciale ale Bibliotecii Naţionale a României, care se înscrie în clasa creaţiilor literare purtătoare ale unui puternic mesaj moralizator. Deşi are o vechime considerabilă, izvorând, potrivit lui Cartojan, din legende brahmane şi din cea talmudică a regelui Solomon şi a demonului Aşmedai (Cartojan 1974, II: *454–455*), scrierea, răspândită în toate culturile europene, a cunoscut de-a lungul timpului transformări succesive, adaptări distincte, cu vădită amprentă locală, ce au impus, desigur, şi metamorfozarea personajelor. Pătrunzând în Italia, ea a constituit sursa de inspiraţie a scriitorului italian Giulio Cesare Croce della Lira pentru opera bufă de la sfârşitul secolului al XVI-lea, „Le sottilissime astuzie di Bertoldo", tradusă în greacă, portugheză, spaniolă, franceză sau germană. Aceasta din urmă s-a aflat la baza primei versiuni româneşti tipărite în 1799, la Sibiu (*Cărţile populare în literatura românească* 1963, I: *237–238*), legate de numele aceluiaşi Petru Bart şi reproduse apoi în ediţia secundă, amintită mai sus. Protagonistul este un om simplu din popor, dar şiret, pe nume Bertoldo, care, asemeni eroului Esopiei, provocând în mod deliberat mai multe situaţii comice, menite a-i pune în valoare ascuţimea spiritului, reuşeşte în final să câştige admiraţia capetelor luminate, primind în dar un loc de cinste la curtea craiului Longobardiei, din Verona, Alboni, substitutul regelui Solomon, întrucât, aflat într-o situaţie similară celebrei scene a Judecăţii, cu excepţia faptului că mărul discordiei este de această dată o oglindă, şi

[8] *Vieaţa şi 183 de pilde ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoriceşti asupra scrierilor aligorice, şi urmate şi de alte câteva fabule dintr'alţi autori elini* 1857: *verso f. [2]*.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

nu un prunc, alege să împartă dreptatea întocmai scenei biblice, creditând-o cu veritate pe femeia dispusă să renunțe la obiect în favoarea celeilalte. Decizia regelui este însă contestată într-o manieră zeflemitoare de mucalitul Bertoldo, care consideră că acesta s-a lăsat influențat de nişte lacrimi, ce pot curge cu uşurință din ochii unei femei.

Narațiunea oferă prilejul unor demonstrații de fină judecată a naturii umane, învinse adesea de păcatul suspiciunii, al curiozității fără margini, caracterului naiv, slab, lipsit de profunzime, ranchiunei sau râvnei de a parveni.

Într-un registru oarecum diferit, apar operele fără construcție satirică, dar cu acelaşi țel de a propovădui principiile morale. Totodată, deşi substanța lor este de extracție religioasă, sapiențială, acestea constituie cărți laice de tip didactic, care s-au numărat printre opțiunile de lectură ale multor cunoscători de carte români.

Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă şi de folos fieşte căruia creştin, carele va vrea să se înpodobească pre sine cu bunătăți. De pe Grecie scoase pre Rumânie în zilele prea luminatului domn Ioann Constandinu Băsarabă Voevod. Cu blagoslovenia prea sf[i]nțitului Mitropolitului Kir Theodosie, tipărită în ediție primă de Antim Ivireanul, la Snagov, în anul 1700, reprezintă o asemenea scriere de învățătură creştină, ce se apropie de romanele populare. Izvorâtă din *Fiore di Virtu,* opera de secol XIII, a călugărului benedictin Tommaso Gozzadini (Cartojan 1974, I: *248*), ce a făcut obiectul unor numeroase traduceri şi prelucrări, aceasta este prezentă şi în literatura noastră medievală, adaptată sub titlurile *Albinuşa* sau *Floarea darurilor*. Varianta tipărită de „smeritul ieromonah Antim", „cu îndemnarea şi cheltuiala dumnealui Constandin Păh Sarachinu sin Gheorghie Doctorulu Criteanulu"[9] – cel care semnează şi epistola dedicatorie pentru Domnitorul Brâncoveanu – a fost tradusă din greceşte de călugărul atonit Filothei.

Parcurgând cele treizeci şi cinci de „capete", după cum sunt denumite capitolele în cărțile vechi româneşti, se observă că textul prezintă rând pe rând, virtuțile omului, ca de pildă dragostea, milostenia, adevărul, bărbăția sufletului, înțelepția smerită, fiecare în opoziție cu greşelile săvârşite de acesta: păcatul pizmei, al mâniei, minciunii, înălțării – în sensul laudei de sine şi fățărniciei – al trufiei, nesațiului ş.a.m.d., excepție constituind ultimul dar, cel al măsurii, care nu mai formează pereche antitetică cu un viciu în special, asemeni celor anterioare, întrucât, aşa cum spune o maximă atribuită lui Platon, redată ca atare în text, „nu iaste nici un lucru viclean, carele să fie cu măsură"[10]. De altfel, aceasta este asemuită „corăbiiariului carele îndreptează corabiia de otrage, aşa este şi Măsura, urmează tuturor darurilor lumii cum să cade întru ceale frumoase, şi de cinste lucruri [...] mai apoi de toate bunătățile, precum şade şi cârmaciul corabiei"[11].

Calitățile şi defectele sunt comentate, asociate simbolic, după modelul *Fiziologului*, unor animale reale ori mitologice, însoțite de citate relevante din

[9] *Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă şi de folos fieşte căruia creştin, carele va vrea să se înpodobească pre sine cu bunătăți* 1700: *f. de titlu*.

[10] *Floarea darurilor foarte folositoare fieşte căruia creştin, atâta sufleteşte, cât şi trupeşte* 1807 *169.*

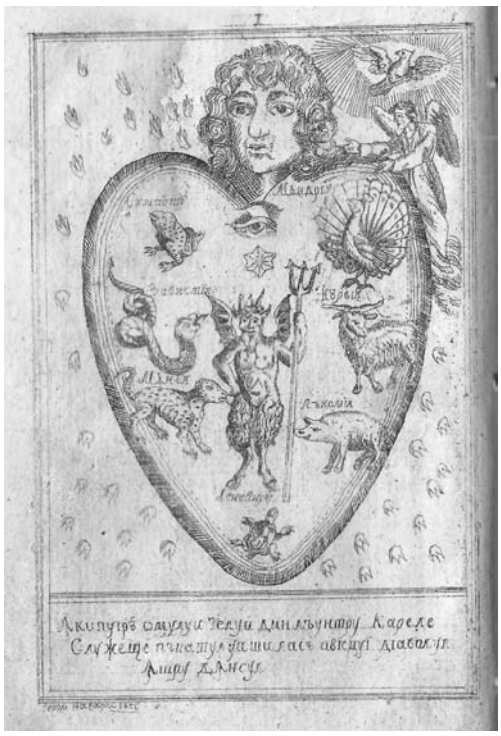
[11] *Ibidem*: *166.*

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

scrierile biblice, ale clasicilor antici ori ale marilor teologi medievali – Aristotel, Platon, Seneca, Varus, Cicero, Ovidiu sau Sfântul Augustin, Toma d'Aquino, pentru a aminti doar câțiva dintre aceştia – şi ilustrate prin povestiri moralizatoare, alcătuind teze ce îmbracă haina unor lecții de viață, binefăcătoare pentru toți aceia care au gustat din mierea cunoaşterii acestei cărți, nu întâmplător denumite şi Albina.

Exemplarul cu numărul de inventar C 302 402, deținut de Biblioteca Națională, prezintă pe versoul filei [6] o ştampilă, în centrul căreia este înfățişat Sf. Nicolae, iar pe margine înscris textul: „Pecetia Opştii Schitului Cernichi. 1819".

Faptul că lucrarea s-a bucurat de succes este demonstrat prin retipărirea ei în anul 1807, la Braşov, de către Ioann Henning, cu o *Preadoslovie* compusă de Ioann Stefanovici, parohul bisericii din Bolgarseghiul Braşovului, care invită pravoslavnicii cititori „a să îndulci cu această neprețuită doftorie, cu dovedire din Dumnezeiasca Scriptură, şi a tuturor dascalilor, şi filosofilor politiceşti [...] numai cel ce citeşte să fie cu luare aminte, şi să urmeze învățăturii şi sfătuirii întru dânsa cu îndestulare aşezate, ca albina carea zboară cu mare osteneală, şi cu sănătoasă înțelepciune, şi luare aminte preste câmpuri şi livezi şi grădini din floare, în floare, agoniseşte ei şi Hrană folositoare alegând numai ceale mai bune flori care sînt spre întrebuințarea ei cea cu folos pre carea toți cei înțelepți o aduc înnainte, în învățăturile sale, pentru pildă, ca şi noi să urmăm bărbăției cei cu înțelepciune, şi cu mare osteneală a ei"[12]. Pe baza însemnărilor marginale manuscrise, se evidențiază circulația tomului: „aceasta carte este alui Veniamin 1828: Decembrie 26" sau „1863 Ianuarie 31 de obşte în Sf. Măn. Căldăruşani". Un alt proprietar notează „La leat 1827 Octombrie 1 Zi la 2 ceasuri din noapte seara sau cutremurat pământul".

Biblioteca Națională a României, Cabinetul de Bibliofilie

La numai un an distanță, în 1808, un alt tipograf braşovean, Friedrich Herfurt, publică din nou lucrarea, reproducând literal prefața preotului Stefanovici. *Floarea darurilor* se numără totodată printre titlurile apărute în oficina sibiană a lui George de Clozius, în anul 1834.

Astfel, cele trei ediții menționate completează fondul de carte veche şi bibliofilă al Bibliotecii Naționale a României.

[12] *Ibidem*: *verso f. [1] – verso f [2]*.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

Se cuvine a fi amintite, în categoria operelor cu conținut instructiv, și cărțile de pietate *Pilde filosofeşti*, tălmăcite din greceşte şi tipărite pentru prima dată în româneşte în 1713, la Târgovişte, de Mitropolitul Antim, şi apoi în 1783, în Episcopia Râmnicului, *Alfavita sufleteasc*ă (Iaşi, 1755; Sibiu, 1803), dar şi *Oglinda omului celui din lăuntru. Întru carea fieşte carele pre sine se vede. Cunoaşte starea sufletului său, şi după aceaia poate economisi îndreptarea sa. Pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor,* cea care se apropie cel mai mult de operele populare, având, potrivit lui N. Cartojan, drept prototip culegerea franceză de precepte morale *Miroir des pécheurs*, atribuită misionarilor capucini (Cartojan 1974, II: *292*) şi circumscrisă literaturii Contrareformei, pentru care imaginea a jucat un rol major, acela de a înlesni receptarea mesajului religios de către publicul mai puțin instruit. Textul primei ediții românești, pus sub teascuri nemțene de către schimonahul Isaia Tipograful la 1834, cu o *Înainte cuvântare către cetitori* a Mitropolitului Veniamin Costachi, reprezintă o traducere din limba rusă, realizată în Sfânta Mănăstire Neamțul. Volumul este ornamentat cu letrine, frontispicii, viniete şi zece xilogravuri, semnate „Ieromonah Nazarie, Măn. Neamț, 1833", ce ilustrează în mod alegoric transformările cunoscute de omul păcătos, care se căieşte şi permite pătrunderea Duhului Sfânt în sufletul său, acesta devenind „Biserică Dumnezeului celui viu şi lăcaş sfintei Troițe"[13], pentru ca, mai apoi, să cadă iar pradă viciilor, redate simbolic sub forma vietăților care pun stăpânire pe inima sa: păunul, capra, porcul, broasca țestoasă, leul sau leopardul, şarpele şi broasca râioasă. Cea de-a opta gravură îl înfățişează pe cel fără de Dumnezeu, aflat pe patul de moarte, înconjurat de demoni, care îl răsplătesc pentru necredință, dăruindu-i zadarnice bucurii materiale. În antiteză, ilustrația finală este dedicată ultimelor clipe din viața celui smerit şi drept, vegheat de îngeri. Aceste imagini amintesc de o cunoscută tipologie iconografică apuseană, *Ars moriendi,* apărută în secolul al XV-lea, proprie multor incunabule, sugerând importanța meditației omului asupra morții şi a vieții de apoi.

Exemplarul aflat în posesia bibliotecii are în partea de jos a primelor 4 file, următoarea însemnare, cu alfabet chirilic: „Această carte Oglinda inimii sau dăruit de mine smeritul Iust schimonah, la mănăstirea Secul spre a mea veacinică pomenire", iar pe foaia de gardă *ex-libris*-ul ştampilă al Şcolii şi Bibliotecii Arhimandrit Chiriac Neculau din Comuna Vânătorii Nemțu.

Editarea tuturor acestor cărți populare se înscrie în programul cultural de factură iluministă, care viza încă din veacul al XVIII-lea emanciparea națională a românilor. Astfel, prezentul demers bibliografic, prin istoricul edițiilor, citarea predosloviilor şi a însemnărilor manuscrise, relevă elemente din practicile şi prioritățile de lectură existente în epocă, ce pot contribui la conturarea climatului intelectual şi la desluşirea gustului literar al acelor timpuri.

[13] *Oglinda omului celui din lăuntru. Întru carea fieşte carele pre sine se vede. Cunoaşte starea sufletului său, şi după aceaia poate economisi îndreptarea sa. Pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor* 1833: text prezent în legenda celei de-a cincea ilustrații.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

Reperele bibliofile din colecțiile Bibliotecii Naționale a României, semnalate în rândurile de mai sus, subliniază menirea fiecărui for instituțional, deținător al valorilor documentare naționale, de a asigura prezervarea şi promovarea acestora, astfel încât cunoaşterea şi recunoaşterea specificului patrimoniului nostru cultural scris să devină o certitudine.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu, Grigore, 1997: *Satire şi fabule*, Craiova, Hyperion.

Bianu, Ioan. Hodoş**,** Nerva, 1903–1944: *Bibliografia românească veche,* vol. I–IV, Bucureşti, Editura Socec.

Cartojan, Nicolae, 1922: *Alexandria în literatura românească: noui contribuții*. Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Cartojan, Nicolae, 1974: *Cărțile populare în literatura românească,* vol. I–II, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

Cărțile populare în literatura românească, 1963, vol I–II, ed. îngrijită şi studiu introductiv de Ion C. Chițimia şi Dan Simonescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Chițimia, I. C, 1972: *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura Academiei RSR.

Del Chiaro**,** Anton-Maria, 1914: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, nuova editzione per cura di N. Iorga, Bucureşti.

Dicționarul literaturii române de la origini şi până la 1900, 1979*,* Bucureşti, Editura Academiei RSR.

Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă şi de folos fieşte căruia creştin, carele va vrea să se înpodobească pre sine cu bunătăți, 1700*,* tipograf Antim Ivireanul, Snagov.

Floarea darurilor foarte folositoare fieşte căruia creştin, atâta sufleteşte, cât şi trupeşte, 1807, ed. a 2-a, tipograf Ioann Henning, Braşov.

Giurescu**,** C. C, 1926: *Un manuscris miscelaneu*. în „Revista istorică", anul XII, nr. 10–12, p. 311–313.

Heliade-Rădulescu, Ion, 1828: *Gramatica românească*, Sibiu.

Heliade-Rădulescu**,** Ion, 1864: *Dispozițiile şi încercările mele de poezie*, în „Curier de ambe sexe", ed. a 2-a, periodul II, p. 117–122.

Istoria a Alexandrului celui Mare din Makedonie, şi a lui Darie din Persida Împăraților, 1794, Sibii, Tipografia lui Petru Bart.

*Istoria lui Alexandru acum a doao oară tipărită***,** 1824**,** [S. l., s. n.]. Cuprinde şi: *Vrednica de însemnare întâmplare a patru corăbieri ruseşti carii au fost strâmtorați de iarnă în Ostrovul Spițberg la anul 1743, şi până la scăparea lor au lăcuit acolo între sălbatece şasă ani şi trei luni*.

Oglinda omului celui din lăuntru. Întru carea fieşte carele pre sine se vede. Cunoaşte starea sufletului său, şi după aceaia poate economisi îndreptarea sa. Pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor, 1833*,* Neamț, în Sf. Monastire Neamțul.

Predescu, Lucian, 1940: *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras.

Râpă-Buicliu, Dan, 2000: *Cartea românească veche: studia bibliologica*, Galați, Editura Alma.

Viața lui Bertoldo şi a lui Bertoldino feciorul lui. O istorie foarte desfătătoare, 1835, Sibiu, Tipografia lui Gheorghie de Clozius.

Vieața şi 183 de pilde ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoriceşti asupra scrierilor aligorice, şi urmate şi de alte câteva fabule dintr'alți autori elini, 1857. Buzău, Tipografia Sf. Episcopii Buzău.

Zgraon, Florentina, 2000: *Un manuscris pierdut şi regăsit al Alexandriei*, în „Studii şi cercetări lingvistice", vol. 51, nr. 2, p. 508–518.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)

ABSTRACT

Being the result of a documentary research in bibliology, this paper aims to bring to light literary and bibliophilic treasures found among the first Romanian fiction books and nowadays kept within the National Library of Romania patrimony.

Therefore, the National Library of Romania purpose is to ensure the unceasing existence of its valuable documents included in the national thesaurus and to perpetuate the Romanian cultural spirit through the ages.

Among its collections, it can be distinguished the Romanian bibliophilia consisting in old and rare books, undoubtful evidence of the written culture in our country. Although this documentary fund covers most of all religious themes due to the local editorial activity, undertaken particularly by the clerics, still it comprises several folk literary works, in first or later editions, such as *Alexandria, Esopia, Floarea darurilor, Viaţa lui Bertoldo, Halima*, *Pilde filosofeşti, Oglinda omului celui din lăuntru,* printed in XVIII – XIX centuries.

Representing successive vernacular translations and abridgments in many cases of intermediary slavic versions and not very often of the Byzantine, Italian or German original, these writings have blended in with the cultural mentality, folklore and local spirit, achieving authenticity and resemblance to the Romanian real life from that time.

This bibliographic study makes reference to adventure or satirical novels, sapiential but laic books, in the same time revealing the reading priorities and practices of the period that should contribute to shaping the intellectual climate and highlight the literary taste of those centuries.

Keywords: Romanian old printed books, national documentary heritage, folk literature, editorial programme and reading practices in the XVIII–XIX centuries.

BDD-A6976 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:41 UTC)